

Досвід виховання молодого покоління сучасного Китаю у дусі конфуціанських традицій

Оксана Салата

Сьогодні людство знаходиться на шляху до глобалізованого суспільства. У таких умовах складно зберегти власні традиції в усіх сферах людського буття. Більшість країн Азії в сучасних умовах, зберігаючи власні традиції намагаються наблизитися до норм, що прийняті у розвинутих країнах світу, зокрема й Європі. Трансформація такого роду торкнулася і життя традиційного китайського суспільства. Але, незважаючи на значні зміни у зовнішній політиці, китайське суспільство зберегло свою самобутність, а китайці, де б вони не жили, не змінюють свою ідентичність. Що є надзвичайно актуальним і показовим для українців. Що стосується сімейної сфери та виховання молодого покоління, то необхідно визнати що західні методики справляють певний вплив на виховання дітей у Китаї.

Китайське суспільство, справді, особливе. Особливе, ще й тому, що має дуже давні традиції, але прагне розвиватися в сучасних реаліях буття і тому готове використовувати досвід інших держав, навіть якщо вони належать до інших релігійних та традиційних систем. Коли мова йде про традиційне виховання дітей та молоді у Китаї, то вагомий вплив має конфуціанська система. Створене Конфуцієм (孔子 – Кун-цзи чи 孔夫子 – Кун Фу-цзи) учення знайшло підтримку китайського народу, який бачив у запропонованій системі правил і норм стабільність у соціально-економічній сфері. Декілька тисячоліть вона була ледь не єдиною визнаною китайським суспільством правильною системою навчання та виховання дітей та молоді. Сьогодні ж у Китаї впроваджують системи навчання і виховання, які є інноваційними у Європі та Америці.

У Китаї як і в інших країнах Азії соціально-економічна сфера також має свої особливості, зокрема величезні об'єми промислового та аграрного виробництва ставлять безліч запитів до системи виховання сучасного громадянина. За таких умов необхідно виховати такого громадянина, який був би здатен інтегруватися у світове товариство і, в той же час, зберігати традиції власного народу, національну ідентичність.

Тема інтеграції конфуціанських традицій у сучасне китайське та світове суспільство є надзвичайно актуальною, тому окремі китайські, європейські, російські та українські історики торкалися цієї проблеми досліджуючи соціально-економічний, політичний розвиток та трелігійні традиції Китаю у середньовіччі та у XX ст. Зокрема важливими у цьому контексті є праці Шэнь Гуаньцзюня, М. Гране І. О. Алімова, В. З. Клепікова, В. Ф. Резаненка, І. А. Хотченка.

Досліджуючи середньовічну історію китайський вчений Шэнь Гуаньцюнь звертає нашу увагу на тезу Конфуція про застосування знань на практиці, що є дуже важливим у сучасних умовах, коли мова йде про практико-орієнтований підхід до навчання.¹ Узагальнюючи педагогічний досвід середньовічного Китаю він показує загальну систему виховання дітей та підлітків, але не проводить аналогію із системою навчання і виховання, що є пріоритетною у Китайській республіці сьогодні.

Французький вчений Марсель Гране представляє нам цілісну картину життя давньокитайського суспільства, відтворену в органічній єдності з дослідженням китайського менталітету. Він розкриває різні сторони суспільного і приватного життя китайців, побуту людей: працю, сімейні та шлюбні відносини, ритуали, обряди, кодекси честі, соціальну ієрархію, що охоплює всі сфери життя². Традиції виховання він розглядає лише у контексті загального розвитку китайського суспільства, тому це питання потребує більш детального дослідження³.

Російські вчені І. О. Алімов та В. З. Клепиков, досліджуючи середньовічне китайське суспільство розкривають концепції його політичного устрою в різні історичні періоди, основні вчення, релігії і культу. Аналізують традиційну культуру та процес її трансформації в капіталістичні реалії⁴. В. З. Клепиков представляє нам Конфуція та його учення як педагогічну спадщину китайського суспільства, нажалі, не розкриваючи особливості співіснування у середньовічному Китаї кількох традиційних течій в культурі⁵.

Натомість, відомий український вчений В. Ф. Резаненко, вивчаючи китайсько-японські релігійно-філософські традиції розкриває категорії та ідеологеми конфуціанства, даосизму та буддизму. На його думку, ці категорії дають можливість науковцям досліджувати психолінгвістичні та мовно-культурологічні механізми для сприйняття та вживання ключових понять. У своїй праці він приходить до висновку, що релігійно-філософські вчення Китаю та їх інкорпорування в соціокультурний простір Японії є процесом надзвичайно складним⁶.

Вплив ідеології конфуціанства на виховання та навчання в сучасній Китайській Народній Республіці показує І. А. Хотченко. У результаті дослідження йому вдалося з'ясувати, що основними тенденціями й заходами у галузі освіти

¹ Шэнь Гуаньцюнь. Воспитание и педагогическая мысль в Древнем Китае. Ухань, 1956. С. 17.

² Гранэ М. Китайская мысль от Конфуция и Лаоцзы [пер. с. фр. В.Б. Иорданского]. М.: Алгоритм, 2008. 528 с.

³ Гранэ М. Китайская цивилизация. М.: ООО «ТД Алгоритм», 2016. 480 с.

⁴ Алимов И. А., Ермаков М. Е., Мартынов А. С. Срединное государство. Введение в традиционную культуру Китая. М.: ИД «Муравей», 1998. 288 с.

⁵ Клепиков В. З. Конфуций – выдающийся педагог Древнего Китая. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.eduhmao.ru/info/1/3812/24328/>

⁶ В. Резаненко Сінто в контексті китайсько-японської релігійно-філософської традиції (до проблеми синкретизму) [Електронний ресурс] Режим доступу: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5737/Rezanenko_SINTO_V_KONTEKSTI.pdf?sequence=1&isAllowed=y

є започатковані видатним китайським філософом Конфуцієм: доступність освіти для представників усіх класів суспільства; запровадження практики; оцінювання знань; вивчення індивідуальних особливостей тих, хто навчається¹.

Отже, тема традиційного виховання молодого покоління у Китаї розглядалася багатьма вченим, але трансформація традиційної системи виховання у реалії сучасного глобалізованого світу потребує більш детального вивчення, зокрема, впровадження досвіду європейських країн та застосування у китайській педагогіці інноваційних методів та технологій навчання.

Учення, яке сформував Конфуцій абсолютно відповідало тим запитам які існували у часи його діяльності, воно було спрямоване на побудову соціальної держави. Він закликав кожну людину наблизитись до ідеалу – цзюнь-цзи. Відповідно до його вчення головними рисами цзюнь-цзи були гуманізм і почуття обов'язку, яке виховує в собі сама людина. У своєму збірнику «Луньюй» (традиційною китайською: 論語) Конфуцій визначає людину: «чесну і щир, прямодушну і безстрашну, всевидючу і розуміючу, уважну в промовах, обережну в справах. У сумніві вона повинна стримуватися, у гніві – обдумувати вчинки, у вигідному підприємстві піклуватися про чесність; в юності вона повинна уникати жадань, у зрілості – сварок, у старості – скупості. Істинна цзюнь-цзи байдужа до їжі, багатства, життєвих зручностей і матеріальної вигоди. Усього себе вона присвячує високим ідеалам і всім людям, а також пошуку істини. Пізнавши істину (Дао – китайською: 道), вранці, вона «може спокійно померти увечері».² Як видно з цього опису, у прагненні до загального щастя людина повинна була відмовитися від особистих вигод і насолод. Особистість як така не мала цінності в традиційному Китаї, але могла користуватися авторитетом при внесенні належного вкладу у процвітання суспільства. Багато аспектів цього вчення актуальні і сьогодні, але в сучасному світі головною цінністю є сама людина її творчість і особистість.

У суспільстві давнього Китаю виняткове значення надавалося гуманітарному, книжковому вченню як найдостойнішому свідченню морального зусилля. Конфуцій вважав, що кожен китаєць повинен прагнути оволодіти духовною культурою предків, тому ще в ханський період «П'ятикнижжя» набуло статусу канонічної літератури, ставши надалі основою всієї китайської культури.

Три головні завдання, які ставило перед освітою традиційне конфуціанство: духовне вдосконалення, набуття знань і принесення користі суспільству є актуальними і сьогодні, і не лише в китайському суспільстві. Чотири моральних принципи, якими людина повинна керуватися на своєму життєвому шляху: виховати в собі здатність співчувати іншим людям, мати почуття сорому, бути ввічливим і скромним і вміти відрізнити правильне від неправильного, дещо змінюються в сучасному світі, тепер кожна молода людина

¹ Хотченко І. А. Вплив конфуціанства на сучасну систему освіти Китайської Народної Республіки. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2016. Вип. 47. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pfto_2016_47_7

² Конфуцій. Суждения и беседы; [пер. с кит. П. С. Попова]. СПб.: Изд. дом «Азбука-классика», 2008. С. 111.

повинна вміти відстоювати свою позицію, власні інтереси. Важливим є також те, що Конфуцій закликав людей до постійного самовдосконалення. Він вважав, що самовдосконалення триває все життя і є сутністю освіти¹.

Конфуцій розробив систему навчальних чеснот, які повинні допомогти учням правильно організувати себе: старанність, стійкість, завзятість, повагу до вчителя, концентрацію уваги, скромність. Ці якості вкрай бажані для будь-якого учня. Завзятість дає юнакові переконання в тому, що в освіті не існує простих шляхів. Старанність допомагає досягти успіхів у навчанні. Набуття знань – це довгий процес подолання безлічі перешкод, тому юнак повинен бути готовий до систематичної роботи. Володіючи стійкістю, людина здатна подолати труднощі в процесі навчання².

Одна з основних чеснот, яка відповідає конфуціанській традиції і цінується дуже високо – це глибока повага до вчителя. Учитель робить все можливе, щоб навчити учня, а учень робить усе, щоб навчитися. Учитель не просто найманий працівник, який виконує свої договірні зобов'язання, передаючи знання. Він є наставником у вихованні в учневі моральності, а тому повинен являти собою зразок моральної поведінки³.

Така чеснота, як концентрація уваги допомагає учню зосередитися під час опанування знаннями і це, як правило, дає високий результат. Концентрація вважається найважливішою якістю учня, так як вона налаштовує юнака на освітній процес⁴.

У дитині також необхідно виховувати скромність, яка безпосередньо пов'язана з повагою до вчителя. Скромність постійно підказує людині, що вона потребує самовдосконалення. Це особливо важливо, коли людина досягає великих успіхів в житті, а її самовпевненість розвивається до небаченого рівня і заважає вдосконалюватися.

Конфуцій з недовірою ставився до балакучих політиків. Він розумів, що люди більш схильні до розмов, ніж до дій. Він вважав, що древні мудреці говорили з обережністю, тому що побоювалися не виконати обіцяного. На його думку, мудра людина повинна бути повільною в словах і швидкою у справах. Слова, які свідомо вводять в оману співрозмовника, є аморальними, так як вони не підкріплюються жодними справами. Китайські учні і сьогодні керуються принципом «дія краще, ніж слова» (традиційною китайською: 行動勝於言語).

Чесноти, які пропонує Конфуцій у своїй концепції виховання, пов'язані між собою і формують єдине ціле, всі вони підтримують бажання вчитися. Без старанності, стійкості, наполегливості учень не зможе гідно проявити себе в навчальному процесі. Навчальні чесноти стали найбільш потужними елементами китайської освітньої традиції.

¹ Карадже Т. В. Савин И. Л. Конфуцианство как основа формирования общественно-политических идеалов современного Китая Вестник Российского университета дружбы народов. Сер.: Политология. 2004. № 1 (5). С. 97–106.

² Конфуций. Суждения и беседы. С. 117.

³ Там само. С. 122.

⁴ Там само. С. 134.

Термін «гармонія» (традиційною китайською: 和諧) – традиційний і чи не центральний у китайській культурі. Вірність національним традиціям проявляється в тому, що на початку XXI ст. китайське суспільство, впроваджуючи в систему навчання та виховання нові європейські цінності, залишається вірним конфуціанським традиціям виховання. Про це свідчить постійне звернення до етичних принципів вчення Конфуція, підкреслення їх важливості для сучасного Китаю.

Концепція гармонійного розвитку світу вийшла за межі Китаю. На думку Конфуція соціальна гармонія розвивається у декілька етапів, зокрема: спочатку шляхом самовдосконалення створюється гармонійна особистість, потім встановлюються гармонійні відносини в суспільстві, потім – в державі і, нарешті, в усьому світі.

На початку XXI ст. система виховання за конфуціанськими традиціями стала актуальна у багатьох країнах світу. Це зумовлено високим ступенем адаптивності китайської культури в стосунках з іншими культурами, її здатність до самовідновлення багато в чому пов'язана з тим, що в Китаї з часів Конфуція здатність людини до навчання і самовдосконалення розглядається як головний критерій цивілізованості і моральної самооцінки.

Вважаючи освіту і культуру головним чинником у формуванні «шляхетної людини», Конфуцій проголосив принцип рівних можливостей в освіті, теоретично відкрив доступ до чиновницьких посад будь-якого китайця. Цей принцип відіграв революційну роль у системі державного устрою Китаю.¹

Актуальними й сьогодні є його вимоги до вченої людини. Конфуцій перераховує сімнадцять характерних проявів, властивих такій людині. Серед них: процес самостановлення вченого, зовнішній вигляд, комунікабельність, вірність принципам, навіть перед лицем смерті, широта душі вченого, вміння підтримувати талановитих, незалежність, шанобливість і т.д.

Володіння вченим ступенем вважалося престижним, давало багато переваг і прискорювало службове пересування у Китаї протягом багатьох століть. Це давало стимул отримати гарну класичну освіту і здати державні іспити. Так створювалася освічена еліта – чиновники, які володіли культурою письма і знали древню літературну спадщину.

Політична ситуація була така, що письмовий документ, написаний твердою рукою досвідченого каліграфа і стилем дослідника, який добре знає зміст давніх текстів, давав право на просування вгору по кар'єрним і політичним сходинкам. Це накладало високі вимоги, що пред'являлися до іміджу освіченої людини. Високий соціальний статус припускав знання класичних давньокитайських текстів, а також історії, філософії, поезії і володіння каліграфією.

У 1905 р. традиційна екзаменаційна система скасована. Однак, в останні роки в Китаї знову широко практикується прийом на державну службу на основі складання іспитів. На думку чиновників уряду КНР, даний метод прийому на державну службу дає можливість дотримуватися принципу справед-

¹ Клепиков В. З. Конфуций – выдающийся педагог Древнего Китая. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.eduhmao.ru/info/1/3812/24328/>

ливості і значно покращує якість молодих кадрів, які прийшли на державну службу.

Крім організації іспитів для заняття посад на державній службі в Китаї прийняті правила проведення чергових перевірок для держслужбовців, а також – заміни і відсторонення від посад тих, хто не справляється зі своїми обов'язками. Таким чином, древній принцип державного управління на основі екзаменаційної системи продовжує існувати на новій основі в Китаї і в наші дні.

Про користь такої системи для інтелектуального тону свідчать дослідження відомого вченого Н. П. Бехтерева, які показують, що, ставлячи перед собою складні для похилого віку надзавдання, люди поступово відновлюють можливості організму і мозку¹.

Модернізація сучасного Китаю на основі інноваційних технологій і перетворення його в потужну економічну державу неможливі без створення системи якісної та загальнодоступної освіти.

Один із керівників Китайської держави у 1970–1990-х рр. – Ден Сяопін постійно підкреслював, що він всього лише дотримується традиційної лінії в області розвитку освіти і науки країни, яку створив Конфуцій. Спираючись на ранньоконфуціанські цінності, і в першу чергу, на культ знань, Китай в 1984 р. розгорнув потужну пропагандистську кампанію на користь освіти і науки, суть якої зводилася до наступного: без освіти і науки у Китаю немає майбутнього².

Керівництво країни прекрасно розуміло і розуміє, що стан вищої освіти є одним з найважливіших показників могутності держави. У 1995 р. на всекитайській конференції, присвяченій проблемам науки і техніки, був проголошений курс на відродження країни за допомогою освіти і науки. Серед стратегічних положень, розроблених конференцією, є і таке: «Вважати освіту, науку і техніку головними факторами соціально-економічного розвитку країни»³.

З 1984 р. в науку і освіту пішли величезні фінансові вкладення, і вона стала швидко розвиватися. Уже до початку XXI ст. в Китаї працювало близько шести тисяч науково-дослідних інститутів і близько трьох тисяч навчальних закладів, в яких навчалося понад 20 млн. студентів⁴.

Потужну підтримку держави у вигляді значного збільшення асигнувань на свої інститути отримала Академія наук Китаю. Президент Академії наук Китаю Лу Юнсян заявив, що до 2030 р. китайські вчені зможуть створити теорії, які будуть здатні змагатися з теорією відносності і квантової теорії, що дозволить їм претендувати на Нобелівські премії⁵.

¹ Бехтерева Н. П. Нейрофизиологические аспекты психической деятельности человека. 2-е изд., перераб. и дополн. Л.: Медицина, 1974. С. 103 с.

² Китай очима Азії. Колективна монографія / Інститут східнознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України; Українська асоціація китаєзнавців. К., 2017. С. 11–12.

³ Китай очима Азії. С. 14.

⁴ Васильев Л. С. История Востока: В 2 т. Т. 1. Учеб. по спец. «История». М.: Высш. шк., 1998. 456 с.

⁵ Карадже Т. В., Савин И. Л. Конфуцианство как основа формирования общественно-политических идеалов современного Китая. С. 97–106.

Вважаючи освіту головним інструментом здійснення «модернізації людини», в Китаї в спішному порядку стали будувати нові надсучасні університети з усією необхідною соціальною інфраструктурою. Сучасний Китай нагадує велике будівництво. Досить сказати, що в одному з найбільших міст Китаю Гуанчжоу було побудоване місто університетів – сучасні навчальні корпуси, лабораторії, гуртожитки для студентів, будинки для викладачів, спортивні споруди, будинки культури, магазини та ін.

Китайські студенти напружено вчаться, мріючи побудувати велику державу. Здатність і прагнення до навчання стало одним із головних чинників адаптивності китайської цивілізації.

Сьогодні, як і будь як і більшість державних систем, Китай здійснює процес реформування освіти, у тому числі й у системі освіти. До числа найбільш гострих проблем у сфері освіти китайські експерти відносять недостатність фінансування вищих навчальних закладів, зростання заборгованості вузів за банківськими кредитами, недостатній рівень підготовки випускників з точки зору вимог роботодавців і проблеми, пов'язані з працевлаштуванням випускників вищих навчальних закладів.

У зв'язку з нестабільним соціально-економічним становищем держави, викладачі вищих навчальних закладів працюють у досить складних фінансових умовах. Китайський уряд прийняв «Закон про викладачів», спрямований на підвищення їх соціального статусу і життєвого рівня.

Глибокі традиції внутрішньоетнічної солідарності, почуття приналежності до великої і самої давньої китайської цивілізації є умовою самоповаги і ідентичності абсолютної більшості китайців. У них глибоке почуття історії і незнищенна прихильність до своєї історичної батьківщини. Будь-який китаєць, де б він не жив, домігшись видатного успіху в тій чи іншій області, переймається самоповагою лише тоді, коли його особисте досягнення буде визнано на його історичній батьківщині. Не випадково, всі видатні китайські вчені, громадські діячі, досягнувши в США, Франції, Росії того чи іншого успіху, спрямовуються на історичну батьківщину для презентації власних досягнень співвітчизникам¹.

У Китаї, як і раніше, не вистачає високоякісних освітніх ресурсів, не вирішена проблема нерівномірного розподілу цих ресурсів, наприклад, існує велика різниця між східними і західними районами, містами та селами і навіть між окремими школами.

У багатьох східних провінціях виділяється на фінансування освіти бюджет, майже в два рази більше, ніж в західних районах. Навіть всередині одного району розвиток різних шкіл протікає не збалансовано, так як майже всі регіональні високоякісні освітні ресурси сконцентровані в провідних школах. Тому, домагаючись рівності освітніх можливостей, держава звертає увагу на справедливий розподіл освітніх ресурсів.

Конфуціанська система виховання молодого покоління знайшла своє застосування не тільки в китайському суспільстві, але і в інших країнах східної і

¹ Васильєв Л. С. История религий. М., 2008. С. 654.

південно-східної Азії, і носить досить суперечливий – для носія європейських морально-етичних принципів характер. Якщо в християнстві, існує уявлення про вищу, божественну справедливість, згодом втілену вже в світському гуманізмі, то для конфуціанства важливіше практична доцільність. Саме цей фактор сприяв непримиренному протиборству конфуціанців з представниками даоських і буддійських шкіл. Становлення конфуціанства як державного та найвпливовішого в суспільстві руху позбавило китайську цивілізацію конфлікту між практичною і метафізичною сторонами життя, яка в європейській історії відбилася у формі Реформації і наступних релігійних воєн.

Також в історії Китаю мала місце гендерна дискримінація, спрямована проти жінок. Якщо народження хлопчика вважалося щастям, оскільки асоціювалося зі зростанням добробуту сім'ї при досягненні дитиною працездатного віку, то народження дівчинки сприймалися як утриманський елемент, який у підлітковому віці назавжди піде в сім'ю чоловіка і забере з собою частину сімейного майна у вигляді приданого. Такий погляд отримав трагічне продовження в Китаї в кінці XX ст., коли «політика однієї дитини», що проводиться офіційним Пекіном, привела до масового вбивства новонароджених дівчат. Це призвело до дисбалансу у відповідності кількості жінок і чоловіків.

Ще одне негативне явище, викликане конфуціанською традицією, полягає у дефіциті творчого потенціалу сучасної китайської молоді. Тисячолітнє формування виконавців для жорсткої політико-економічної моделі призвело до того, що на сьогоднішній день Китай на державному рівні часто звинувачують у нехтуванні нормами законодавства про охорону інтелектуальної власності. Саме з цієї причини, незважаючи на наявність великої кількості висококваліфікованих виконавців, китайському суспільству буде важко вийти на високий рівень розвитку.

Таким чином, виховання підростаючого покоління в конфуціанській традиції в контексті зовнішньої ізоляції протягом багатьох століть забезпечувало стабільність суспільства, але в умовах глобалізації китайці програли представникам інших культур в творчому аспекті. Безумовно, сучасна китайська молодь зазнає трансформацію світогляду, що викликано посиленням впливу ідей західної, егоцентричної соціальної філософії. Важливою, на нашу думку, є здатність сучасного китайського суспільства, враховуючи позитивні й вже, не актуальні традиції конфуціанства, інтегрувати у систему навчання і виховання молодого покоління найкращі здобутки світової практики. Цей шлях проходять багато країн світу, і якщо Китай прагне мати першість серед розвинутих країн, суспільство докладе усіх зусиль щоб це здійснити. Адже у китайського суспільства величезний потенціал.

Досвід Китаю у галузі освіти і виховання є надзвичайно актуальним і важливим для України. Українське суспільство повинне зрозуміти, що тільки піднявши статус освіти і науки – держава зможе вийти на високий рівень розвитку. Інших шляхів у сучасному демократичному світі не існує.